

ОСОБЕНОСТИ И ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИЕТО НА БАНКОВИЯ КРЕДИТЕН ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ

FEATURES AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE BANK CREDIT MARKET IN BULGARIA

Татяна Василева
Tatyana Vasileva

Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов
D. A. Tsenov Academy of Economics – Svistov

Abstract: A feature of the current economic reality in banking is the availability of a wide variety of loans that our financial institutions offer. This aims to reach the products offered by commercial banks to a wider range of potential customers with different financial status. This report provides a brief description of the credit market. Its essence and peculiarities are clarified. The dynamics and volume of the bank credit market in Bulgaria are analyzed.

Keywords: credit relations; forms of credit; bank credit market.

JEL: G21

ВЪВЕДЕНИЕ

Кредитът е една от най-старите икономически категории. Той е могъщо средство за ускоряване на икономическия и социалния прогрес. Функционирането на съвременната икономика е немислимо без наличието на кредитен пазар. В тази връзка въпросите, касаещи изследването на кредитния пазар, са особено **актуални**. **Обект** на изследване е кредитният пазар, а **предмет** – неговите особености и тенденции за развитие. **Целта** е да се изследва банковият кредитен пазар в България. На тази основа могат да бъдат формулирани следните задачи:

- теоретично представяне особеностите на кредитния пазар;
- анализиране динамиката и обема на търсенето и предлагането на банковия кредитен пазар.

ИЗЛОЖЕНИЕ

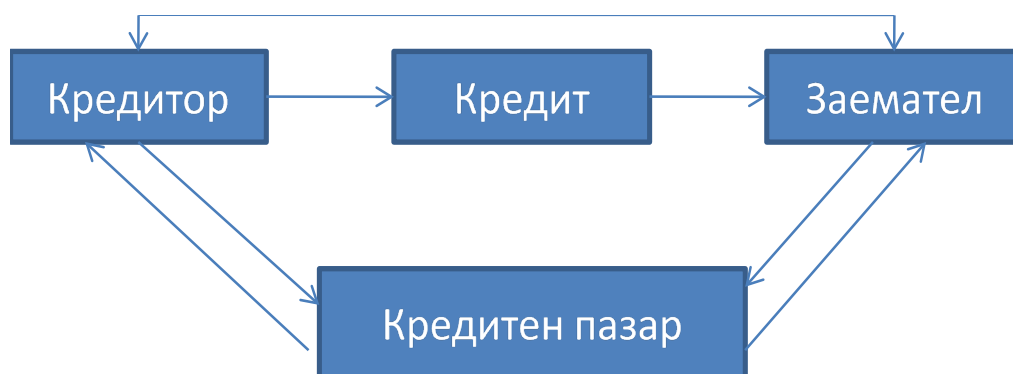
1. Особенности на кредитния пазар

Еволюцията на икономическите отношения формира съвременната икономика от смесен тип с преобладаващо пазарни отношения и определена държавна регулация. В основата е пазарът. Най-общо се дефинира като място, където се срещат търсенето и предлагането, или „сбор от купувачи и продавачи, взаимодействащи помежду си, в резултат на което се осъществява размяна на ценности помежду им с цел извличане на взаимна изгода“ (Вуанова, 2018). Съвременните отношения са невъзможни без наличието на кредитния пазар. Възникването и развитието му като организирана форма на кредитното търсене и предлагане е резултат от еволюцията на формите на стойността, видовете и формите на кредита. Кредитният пазар се характеризира с черти, присъщи за пазара въобще, но с определени специфики. Те са свързани с дефиницията на икономическата

категория „кредит“ – „...специфично икономическо отношение между две страни (кредитор и длъжник) по повод възвратното движение на стойността в стокова или парична форма“ (Vatev & Miliniva & Radukanov, 2018). В тази връзка особеностите на кредитния пазар са (Кроливецкая, Кроливецкая, 2012):

- акумулиране и преразпределение на свободните парични наличности чрез кредитния механизъм;
- универсалност по отношение на дейността, защото участват различни групи заематели и наличие на разнообразни кредитни продукти, в това число финансови инструменти, вкл. и производни;
- обслужване сферата на обръщението, чрез която се влияе на производството, разпределението, обмяната и потреблението;
- държавни регулации на професионалните участници на този пазар;
- взаимосвързаност и интеграция на кредитния пазар с другите сегменти на финансовия пазар.

На тази основа може да се каже, че основните субекти на кредитния пазар от позициите на търсенето са заемателите, а от гледна точка на предлагането – кредиторите (вж. фиг. 1.).

Фиг. 1. Кредитни отношения

Кредитните отношения са тясно свързани с формите на кредита, които произтичат от същността на кредитните отношения. В зависимост от обекта на кредитната сделка се различават: стокова, парична и смесена (стоково-парична) форма на кредита (Асаул, Дементьев, Молчанов, 2010). Стоковата форма на кредита исторически предшества паричната. Първите кредитори са субекти, които притежават излишни предмети за потребление и ги предоставят под формата на кредит. В днешно време основополагаща е паричната форма. Предоставят се временно свободни парични средства. Това е класическа форма на кредита. При смесената форма кредитът се предоставя под формата на стока, а издължаването се осъществява в парична форма, или обратно.

В зависимост от субектите основните форми на кредита са: търговски, банков, потребителски, държавен и международен.

Търговският кредит е една от първите форми на кредитно отношение в икономиката. Произлиза из недрата на поличното обръщение и допринася за развитието на безналичния паричен оборот. Нарича се търговски, защото не се предоставя от кредитна или финансова институция. Дадено предприятие предоставя стока на друго с отсрочване на плащането, т.е. налице е предприятие продавач (кредитор) и предприятие купувач (заемател). Едно и също предприятие може да бъде едновременно кредитор и заемател. Основната цел на тази форма на кредит е по-бързата реализация на стоките и извличане на печалба. Икономическото съдържание на търговския кредит се отличава от банковия: по отношение на участниците, начина на оформяне на сделката и по обекта на кредитната сделка.

Банковият кредит е най-широко разпространената форма на кредитно отношение, като стойността е в парична форма. Погледнато в генетичен аспект в основата на създаването на банките са кредитните отношения. Банката едновременно е заемател и кредитор. Тя акумулира временно свободните парични средства и се формират депозитите. Тук е в ролята на заемател. Същевременно при предоставянето на кредити на различни пазарни субекти банката се определя като кредитор.

Потребителският кредит се предоставя на населението в стокова и парична форма. Кредитори са банките, специализираните финансови институции, както и юридическите лица, които осъществяват реализация на стоки и услуги. Заематели са физическите лица, които използват кредита за покупки на стоки и услуги за лични нужди.

Държавният кредит отразява кредитните отношения по повод акумулацията на парични средства от страна на държавата за финансиране на държавните разходи. В този случай държавата е заемател, а кредитори са физическите и юридическите лица. Това е по-разпространената форма на държавния кредит, когато държавата е длъжник. Държавния кредит е следствие на бюджетния дефицит и този вид кредити се наричат още и бюджетни. Макар и по-рядко, държавата може да бъде и кредитор.

Международният кредит основно е в парична форма, но се среща и в стокова. Държавата стъпва на световния финансов пазар в ролята на кредитор, заемател и гарант. Участници могат да бъдат както отделните страни, така и банки и предприятия.

На кредитния пазар се търгува специфичен вид стока – пари и парични капитали, а цените са лихвите и лихвените проценти. Съществува голямо разнообразие от лихвени проценти, защото те изразяват търсенето и предлагането на отделни пазари. Върху равнището на лихвените проценти влияят много фактори – както макроикономически, така и микроикономически. От друга страна, лихвените проценти въздействат върху спестяванията, инвестициите, потреблението, вноса/износа и др.

Във функционален аспект кредитният пазар е съвкупност от икономически отношения относно покупко-продажбата на заемаен капитал с цел непрекъснат възпроизводствен процес, а също и за задоволяване на потребностите на държавата и населението. Изпълнява следните основни функции:

1. информационна – осигурява пазарните участници с информация за видовете кредитни продукти, за условията по сделките и др.;
2. посредническа – трансформира спестяванията на икономическите субекти в инвестиции;
3. координираща – стимулира субектите към спестяване или инвестиране.

От институционална гледна точка кредитният пазар е съвкупност от финансово-кредитни институции и валутно-фондови борси, които посредничат при движението на временно свободните парични средства от продавачите към купувачите.

Разбира се, в съвременните условия между заемателите и кредиторите са финансовите посредници. Те акумулират свободните парични средства и ги предоставят на търсещите пари и парични капитали. В зависимост от тежестта на посредническата дейност, която изпълняват, могат да се обособят следните групи финансови посредници (Krolivetskaya & Krolivetskaya, 2012):

1. депозитно-кредитни посредници: универсални и специализирани банки;
2. контрактно-спестовни институции: застрахователни и пенсионни фондове;
3. инвестиционни посредници: дилъри, брокери, инвестиционни компании и венчърни фондове;
4. небанкови-финансови институции: ломбардни, лизингови и факторингови компании, кооперативни кредитни институции и др.;
5. централните банки и държавата.

От посочените финансови посредници с най-голяма роля са депозитно-кредитните институции. Поради тази причина, макар и грубо, финансовите посредници могат да бъдат представени в две групи: депозитно-кредитни институции и други финансови институции.

Необходимо е да се отбележи, че определени финансови активи не се третираат като кредити, но по икономическо съдържание изразяват кредитни отношения. Става дума за т. нар. дългови инструменти. В този смисъл кредитният пазар придобива доста широк обхват. Той включва: банков кредитен пазар, пазар на небанковите институции и дълговия пазар. Посочените кредитни пазари може да се декомпозират на отделни сегменти. Най-общо банковият кредитен пазар се състои от: депозитен пазар, пазар на банково фирмено кредитиране, пазар на потребителските кредити, кредитен пазар за държавните органи и пазар за междубанково кредитиране. Пазарът на небанковите институции се формира от: пазар на дружествата специализирани в кредитиране, и пазарите на факторинговите, форфетинговите и лизинговите дружества (Raduknov, 2019). Дълговият пазар от гледна точка тип на емитентите се състои от: държавен и корпоративен дългов пазар.

2. Динамика и обем на търсенето и предлагането на банковия кредитен пазар за периода 2015–2019 г.

В България кредитните институции (банките) са основните финансови посредници. Игрят важна роля при разпределението и преразпределението на финансовите ресурси. Акумулирането на временно свободните парични средства изразява формирането на депозитите и респ. търсенето на банковия кредитен пазар.

За периода 2015–2019 г. увеличението на депозитите е с 22,865 млрд. лв. в абсолютен размер, а в относителен аспект – 30,76% (вж. фиг. 2.).

Фиг. 2.

Влоговете на домакинствата са с най-голям дял за целия период – около 60%, а нарастването е с 13,209 млрд. лв. в абсолютно отношение. На следващо място са депозитите на нефинансовите предприятия. Делът им минимално нараства – от 26,53% за 2015 до 28,96% за 2019 г. Показателят „темп на изменение“ спрямо базисен период е 42,72%, което прави 8,426 млрд. лв. Със значително по-малък дял във влоговете са представени кредитните институции, другите финансови предприятия и държавното управление.

Предоставянето на кредити от търговските банки изразява предлагането (инвестирането) на акумулираните временно свободни парични средства, или т.нар. процес на трансформиране на спестяванията в инвестиции.

За разглеждания период предлагането непрекъснато нараства (вж. фиг. 3.). В абсолютна стойност увеличението е с приблизително 20 млрд. лева, а в относителен аспект – 26,85%.

Фиг. 3.

Показателят „темп на изменение“ спрямо предходен период приема следните стойности: 4,11% за 2016 спрямо 2015 г., 5,20% – 2017 спрямо 2016 г., 9,17% – 2018 спрямо 2017 г. и 6,09% 2019 спрямо 2018 г. Видно е, че за първите три периода е налице тенденция към увеличение, но за последния нарастването е по-малко спрямо предходните периоди.

За анализирания период (2015–2019 г.) най-голям дял заема кредитирането на нефинансовите предприятия, което е обяснимо. Необходимостта от инвестиционни и оборотни средства на фирмите традиционно се попълва от банките. Значителни са и предоставените кредити на домакинствата. Приблизително половината са ипотечни кредити, а останалите – потребителски. На следващо място в структурен аспект са централни банки, кредитни институции и държавно управление.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение може да се обобщи, че за кредитния пазар са налице някои особености. Те произтичат от същността на кредита като специфично икономическо отношение между кредитор и длъжник. Това обуславя създаването и на специфична регламентация между посочените две страни. С най-голяма роля за развитието на кредитния пазар са появата и утвърждаването на банките като основни финансови посредници. Търсенето и предлагането на банковия кредитен пазар в България бележат тенденции на постоянно нарастване. Това предопределя доминиращата роля на банките като основен източник на капитал и единствена алтернатива за вложение.

REFERENCES

- Byanova, N. and team. (2018).** Microeconomics, University Publishing House „St. St. Cyril and Methodius“, Veliko Tarnovo.
- Vatev, J., V. Milinov, S. Radukanov. (2018).** Theory of Money and Credit, Tsenov Academic Publishing House, Svishtov.
- Radukanov, S., (2019).** Lending Financial Institutions in Bulgaria – Status, Trends and Problems, Proceedings of the International Scientific and Practical Conference: BULGARIA OF THE REGIONS 2019, Talent Academic Publishing House, Plovdiv, pp. 85–91. (online)
- Asaul, V., A., Dementiev, D. Molchanov. (2010).** Finance, money circulation and credit, St. Petersburg.
- Krolivetskaya, L., V. Krolivetskaya. (2012).** CREDIT MARKET AS A SEGMENT OF THE FINANCIAL MARKET, Journal of Legal and Economic Research.

За контакти:

Татяна Василева, докторант
Служебен адрес: гр. Свищов, 5250, ул. „Емануил Чакъров“ №2,
Стопанска академия „Д. А. Ценов“
Ел. поща: tania1979@abv.bg